

Saage tuttavaks - BERTA

Mare Kõiva, Andres Kuperjanov, Liisa Vesik

Teesid: Artikkel tutvustab eesti rahvakalendri e-väljaannet/andmebaasi BERTA ja võimalust ühendada arvukad lkalendriuurimused vabavarapõhiseks kasutajasõbralikuks Euroopa ühisandmebaasiks. Tutvustatakse erinevaid kalendritsükke (liturgiline, poliitiline, majandus-, koolirahvakalender), kindla rühmituse (maausulised) kalendritsükkel, mis lõikub lineaarse inimeluga. Erinevad kalendringid tõstavad esile erinevad tähtpäevad. Kalendritavandi dünaamikat mõjutab konfessioonide, majandusviiside ja tehnoloogia muutumine ja areng, geo- ja sotsiaalpoliitilistest muutused. BERTA jagab informatsiooni rohkem kui 80 tähtpäeva kohta: tähtpäeva kirjeldus koos ajaloolise ülevaatega, töökeelud, rituaalsed toidud, tõrje- ja kaitsekombestiku algus- ja lõpuajad, tunnuslikud tuumtegevused; lühidalt tutvustatakse nimipühakut ja temaga seotud folkloori; järgneb ülevaade teiste rahvaste kommetest ja mõni uuem meediaintervjuu. Ajamõõtmisest, kalendri kujunemisest, muusikast räägivad sissejuhatavad artiklid. Andmebaas sisaldab arvukalt audio-videonäiteid ja fotosid ning arhiivitekste. Kasutajat abistab etnoloogilis-folkloristlik sõnastik, lingid ja kirjanduse loetelu. Külastajad saavad anada tagasisidet ja lisada ainetikku. Kalendriteave on kättesaadav *on-line*- ja *off-line* versioonina.

Artuleatakse tsüklilise ja lineaarse aasta, öö ja päeva, suve ja talve erineva määratlemise üle.

Märksõnad: eesti rahvakalender, andmebaas, tsükliline aasta, lineaarne aasta, ajamõõtmine.

Eesti rahvakalendri andmebaasi BERTA (Beeta-versioon eesti rahvakalendri tähtpäevade andmebaasist, Kõiva & Särg & Vesik 2004) tutvustas Mare Kõiva Malta konverentsi ettekandes ja artikli *Eastern in Estonia* alguses (Kõiva 2005, 2006). Põgusamalt on teeninduspaketi tehnilistest parameetritest olnud juttu ka teistes ettekannetes ja artiklites (vt nt Kõiva 2006: 61 jj). Seekord tutvustame sisu, ülesehitust ja olemasoleva veebikeskkonna laiendamisega seotud kavasid.

BERTA valmis 2004. aastal Tiigrihüppe sihtasutuse toetusel ja pälvis kohe märkimisväärset lugejahuvi ning meedia tähelepanu. 2005. aasta lõpu (Kuperjanov 2005) ja 2007. aasta oktoobrikuine (Vesik 2007) folkloristide serveri kasutajastatistika näitab, et rahvakalendri teeninduspakett püsib jätkuvalt kümne populaarsema veebilehe hulgas. Näiteks selle aasta oktoobrikuu sagedasemate päringute seas domineerisid oktoobri- ja novembrikuu pühadega seotud märksõnad. Päringusageduselt edestab ta muid andmebaase (kõnekäänud, vanasõnad, rahvajutud, mõistatused), püsidis tihedalt e-ajakirjade kannul. Miks?

Aja mõõtmine, rituaalid, pühad ja nende tähistamine, huvi kohalike erijoonte ja nende muutumise vastu tagavad püsihuvi. Teoreetiliste kalendriprobleemide tutvustamise kõrval on pühadesüsteemi ja pühitsemisviiside esit-

Joonis 1. Berta avalend www.folklore.ee/Berta

lemisel rakenduslik tähtsus. Aastaringi pühade tsüklilise kordumisega lõikub lineaarse inimelu kulgemine. Pühi tähistatakse haridusasutustes lasteaiast koolini, need kuuluvad kultuurikeskuste ja muude asutuste ametlikesse programmidesse ja sotsiaalse suhtlemise sfääri. Kui mitte muidu, siis minimaalselt jõulu- ja aastalõpupidude, vastla-, naiste- ja emadepäeva kaudu. Koolid on adapteerinud ja tähistavad paljusid üldiseid ja lokaalseid pühi, sealhulgas 20. sajandil unarusse jäänud või lisandunud tähtpäevi. Paljud koolid on küsinud luba linkida BERTA oma veebilehele. Erinev meedia tavatseb rahvakalendrit kasutada uudiste diskursuses: regulaarsed raadioprogrammid, trüki-meedia ja veebikeskkonnad kasutavad seda kalendriteabe allikana.

Kalendrikombestik on seotud isikliku huvisfääri ja perepärimusega. Pühad ei ole üksnes teadmine ja tähistamine, vaid nad kätkevad endas mäletamisväärsed emotsioonid, hoolimata suurtest sotsiaalmajanduslikest muutustest, mille tõttu päike, varju pikkus, kuu, tähed ei ole kellaaja määramisel enam olulised ja paljud ei oskagi neid enam täpse aja määramiseks kasutada. Kirikukellade helin, mööduv rong või nt ülelendav lennuk (Popova 2005: 65 jj, Postill 2002: 251 jj) on kellaaja hindamisel sageli abiks tänapäevalgi. Aja kulgemine ja selle teatavate punktide tähistamine on ikka aktuaalne, ehkki ammu on täpse ajakava alusel elavatel inimestel kasutusel trükitud ja elektroonilised abivahendid.

Universaalsete kalendrisüsteemide leiutamine on olnud päevakorral iidsetest aegadest peale. Ühe suure kalendrisüsteemi piires on tavaliselt mitmeid erinevusi: nt pühad, mida tähistatakse vaatamata samale kalendrisüsteemile ikkagi erineval ajal, nagu emadepäev ja töörahvapüha Põhja-Ameerikas ja Euroopa maades, mardipäev Eestis ja katoliiklikes maades. Ka samal kuupäeval tähistatud pühadel on erinev tähtsus erinevates kultuurides. Kui jätame

kõrvale konfessioonide ja kliimavööndi erinevustest tulenevad lahknevused, mis mõjutasid nt mardi- ja kadripäeva tähistamist, siis hoopis erinevatel põhjustel on jaanipäeva enam tähtsustatud Põhjas ja hoopis vähem Kesk-Euroopa maades (Kuret 1996, Bringéus 1999).

Suured kalendrireformid ühtlustavad ja sarnastavad kultuuriruumi. Juuliuse lunisolaarne kalender ühtlustas enamiku Euroopa aladele jäävate maade tähtpäevad ja võimaldas aastatuhandeks üle saada ajaarvamise, pühadetsükli ja valitsusdünastiate arvestamise killustatusest. Gregooriuse kalendrist, algselt katoliiklike maade ajaarvamisüsteemist sai tugi üleilmastumisprotsessile, kui selle võtsid kasutusele protestantlikud ja õigeusu maad, islamiriigid, Jaapan jt Aasia riigid (Zerubavel 1985). Ühtse ajaloo arvestamise kõrval tekkis võimalus ka etnilistele rühmadele oluliste tähtsuste ja pühade levikuks ja võrdlemiseks. See tõi esile ühisjooned, kuid võimaldas esile tõusta ka lokaalsetel erinevustel.

BERTA koostades oli huvitav võrrelda kalendritähtpäevade esiletõusmist ja kadumist, traditsioonide muutumist läbi ajaloo kesk- ja varauusaegsetest viimaste sajanditeni. Kalendritavandi dünaamika on pidev protsess, mis on mõjutatud konfessioonide muutumisest, majandusviiside ja tehnoloogia arengust, geo- ja sotsiaalpoliitilistest muutustest. Need on üksnes mõned mõjutajad paljudest. Samas sõltub kalendritavandite järgimine ka piirkonnale omastest ühis tähistamise (perekonna või hõimuga) mudelitest. Näiteks hingedepeev oli esimene eestikeelse nimetusega püha keskaegses kalendris (Mänd 2004), taandus koos katoliikluse mõjuala hääbumisega ebamäärasema kestusega hingedeajaks ning toodi taas pühade diskursusesse 1992. a Eesti Vabariigi seadusandlusega. Kuna pühal oli poliitiline toetus, siis oli esialgu ebaselge, kas see tõrjub kõrvale teised traditsioonilised kalmistupäevad ja lahkunud sugulaste mälestamised.

Traditsiooniliselt on tavaks tuvastada naabrite (Eestis läänemeresoome, balti, skandinaavia, vene, saksa) ja keelesugulaste kombestiku ühisosa (kuigi ka erinevused). Moodustuvad huvitavad kaleidoskoobipildid haakuvatest ja tõukuvatest kombemudelitest. BERTA puhul oli üks küsimustest, mis juhtub siis, kui nt võrrelda Eesti ja Sloveenia, Eesti ja Inglismaa või Eesti ja USA kombestikku. Ehk siis orientatsioonilt protestantlikku ja katoliiklikku, protestantlikku ja protestantlikku või protestantlikku ja peamiselt katoliiklikku kultuuri distantsetes regioonides. Võrdlusaluste kultuuride ringi võime veelgi laiendada, kuid piirdugem esialgu lähimate sarnase ühisosaga dominantidega. Esile kerkivad mõistetavalt ühisjooned, erinevused, kuid samuti tänapäevaste kommete mõjutajad. Üks on aga kindel: kalendritavandi lahus vaatlemine etnoste kaupa ei ole produktiivne, kuigi on võimalik. BERTA pakub ühisjooni eeskätt saksa, inglise ja ameerika rahvakalendritähtpäevadega, vajadusel naabrite ja skandinaavia pärimusega - juhul kui tugevamad ajaloolised paralleelid on seotud Põhjale või mõne konkreetse piirkonnaga.

Andmebaasi ühendamisest e-raamatu keskkonnaga

Klassikalisel trükisel ja e-raamatul / andmebaasil on sarnasusi ja erinevusi. Meie arvates on parim kombinatsioon raamatule omastest ülesehitusvõtetest, kus sarnaselt trükistele on olemas eessõna, sissejuhatus, jagunemine

peatükkideks, kokkuvõte, sõnastik, kommentaarid, kasutatud kirjanduse loetelu jm klassikalised osad. Sellise e-raamatuga liidetud andmebaasist saab vajaduse järgi leida autentseid arhiivitekste, heli- ja visuaalseid näiteid.

Andmebaas tagab parima juurdepääsu arhiivitekstidele, sest on

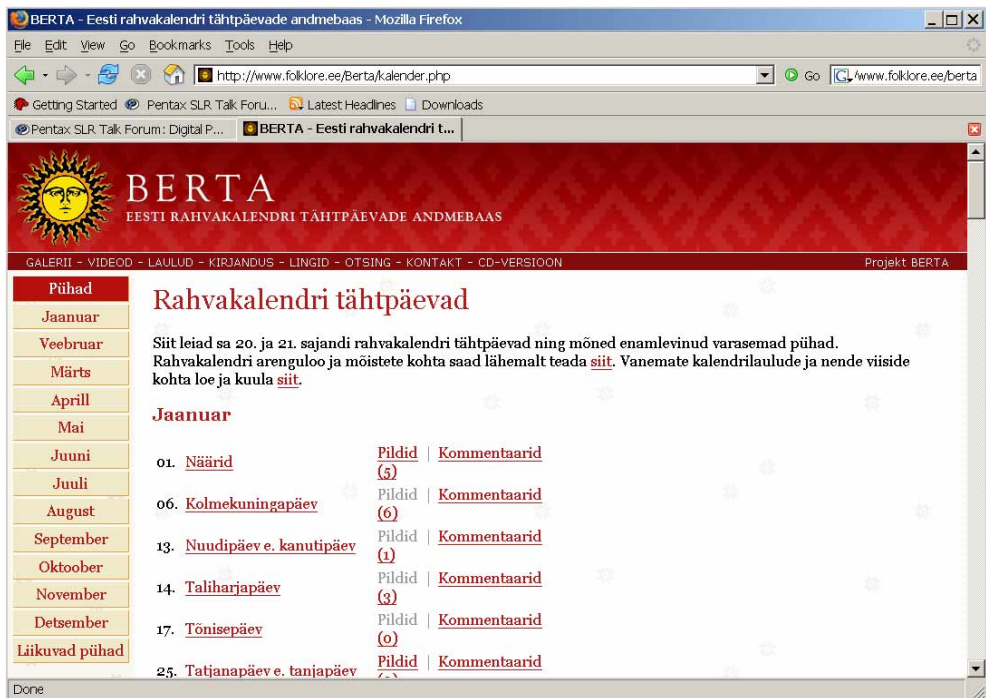
- kerge materjali otsida
- tasuta juurdepääs
- autentne kvaliteetne materjal, selekteeritud ja eraldatud on väljamõeldised
- juurdepääs vanadele ja haruldastele käsikirjadele
- mitme meedia ühendamise võimalused, mitte ainult tekstid
- kerge muuta materjal ühilduvaks muu informatsiooniga
- võimalik võrrelda teiste allikatega
- kerge teha statistikat ja
- genereerida levikukaarte

Veebikeskkonnast on lihtne ainekukku otsida, kasutajasõbralik keskkond võimaldab kasutajal valida sobivaid andmeid ja ühtlasi anda omapoolset tagasisidet. Praegu sisaldab tähtpäevade andmebaas 20 000 arhiiviteksti kalendriteadete umbes 80 000 teksti suurusest korpusest, nii et esindatud on märkimisväärne osa teadetest. 250 täispikkuses audiofaili esindavad piirkondlike erijoontega kalendrilaule. Fotoandmebaas sisaldab 300 ajaloolist ja tänapäevast fotot peamiselt Eesti Rahva Muuseumi ning Eesti Rahvaluule Arhiivi kogudest, tänapäevased fotod on saadud koolide vahendusel või erakogudest. Uuemate fotode osa on unikaalne, sest seda ainekukku seni laiemalt kogutud ei ole. 20 videoklippi on monteeritud arhiivimaterjalide ja koduvideote põhjal ja see võimaldab avalike pidustuste kõrval jälgida oluliste pühade privaatsset tähistamist.

Andmebaas on aga vaid üks osa interneti ressursist BERTA. Tutvume lähemalt interaktiivse e-raamatu ülesehitusega. Sissejuhatavad käsitlused tutvustavad kalendri- ja ajamõõtmissüsteemi arengulugu, osutatakse suuremaid kalendrikombestiku mõjutajaid ja keskseid rituaale. Omaette sissejuhatuse annab ülevaate traditsioonilisest kalendrimuusikast ja selle stiilidest - kõikide juures on võimalik kuulata mitmeid muusikanäiteid.

BERTA jagab informatsiooni rohkem kui 80 tähtpäeva kohta, see tähendab, et käsitletakse 19. ja 20. sajandil tähistatud või mäletatud tähtpäevi. Vähem on märgitud neid, mis eksisteerivad üksnes kirjaliku pärimusena, kuid millel on olnud minevikus tähelepanuväärne osa. Küll aga tutvustatakse taaselustatud või sissetoodud tähtpäevi (emadepäev, isadepäev, naistepäev, valentinipäev) pühasid. Osa neist on institutsionaalse toega levinud aja jooksul privaatsfääri (emadepäev, isadepäev jm).

Tähtpäeva kirjeldus on liigendatud nii, et ajaloolise ülevaate ja muutuste kõrval on eraldi alaosadena välja toodud töökeelud ja sanktsioonid (mida tohtis teha, milliste tegevuste suhtes kehtisid keelud), rituaalsed toidud, tööde, tõrje- ja kaitsekombestiku algus- ja lõpuajad, pühale tunnuslikud tuumtegevused. 19. sajandi kalendrisüsteemi eripäraks on keskendumine agraarse külakogukonna praktilise põllunduse ja karjandusega seotud tegevuskirjeldustele ja vastavale maagiale. Selle mahtu on vähendatud proportsionaalselt - rõhutatatakse agraarkalendri osa omaaegses külaelus, kuid seda vaadeldakse pideva protsessi osana. Lühiosa tutvustab päeva nimipühakut ja sellega seotud

Joonis 2. Berta, tähtpäevad jaanuaris.

folkloori. Järgneb ülevaade teiste rahvaste kommetest pealkirja all "Mida teevad teised?" Nagu eespool viidatud, esitatakse BERTAs lähinaabrite, oluliste mõjuritajate ja kaugemate kultuuride paralleelid, millest on esindatud peamiselt Inglismaa ja USA. Viimane esindab Euroopast lähtunud ja Ameerikast 20. sajandil tagasipeegelduvat kultuuripraktikat. Globaliseerumisajal dikteerivad meedia ja elukohavahetajad ameerika kombestiku kiire interventsiooni. Tähtpäevakirjeldusele on võimaluse korral lisatud veel mõned meedia-intervjuud, mis edastavad teadmisi kombestikumuutustest viimase poolsajandi jooksul, eriti aga viimastel aastatel.

Etnoloogilis-folkloristlik sõnastik aitab orienteeruda arhailiste nähtuste, esemete, sümbolite ja tavade seas. Näiteks küünalde valmistamise tehnoloogia ja vastavalt võimalused nende kasutamiseks kalendripühade ajal on saja aasta jooksul muutunud. Selgitamist vajavad rituaalsed toidud, töökeelud, tavad ja muud seigad. Samuti aitab sõnastik ühitada sarnased kombestikujooned Eesti eri piirkondades (lambaohvri päevad, loomamaskide kasutamine, nais-tepühad jne).

Linkide loetelu võimaldab leida vasteid ja informatsiooni laiast ilmast ehk kõigist kultuuripiirkondadest, kust õnnestus veebiviiteid leida. Otseselt kalendritähtpäevade kõrval on linke erinevatele ajaarvestamise süsteemidele. Kirjanduse loetelu on valikuline (ammendav loetelu oleks väga mahukas, kuid ka desorienteeriv) ja pakub erineva akadeemilisuse ja populaarsuse astmega käsitlusi.

Külastajad saavad lisada ka oma lugusid ja kommentaare. Tagasisidena laekunud andmed liituvad andmebaasi ja täiendavad seda. Just selle osaga

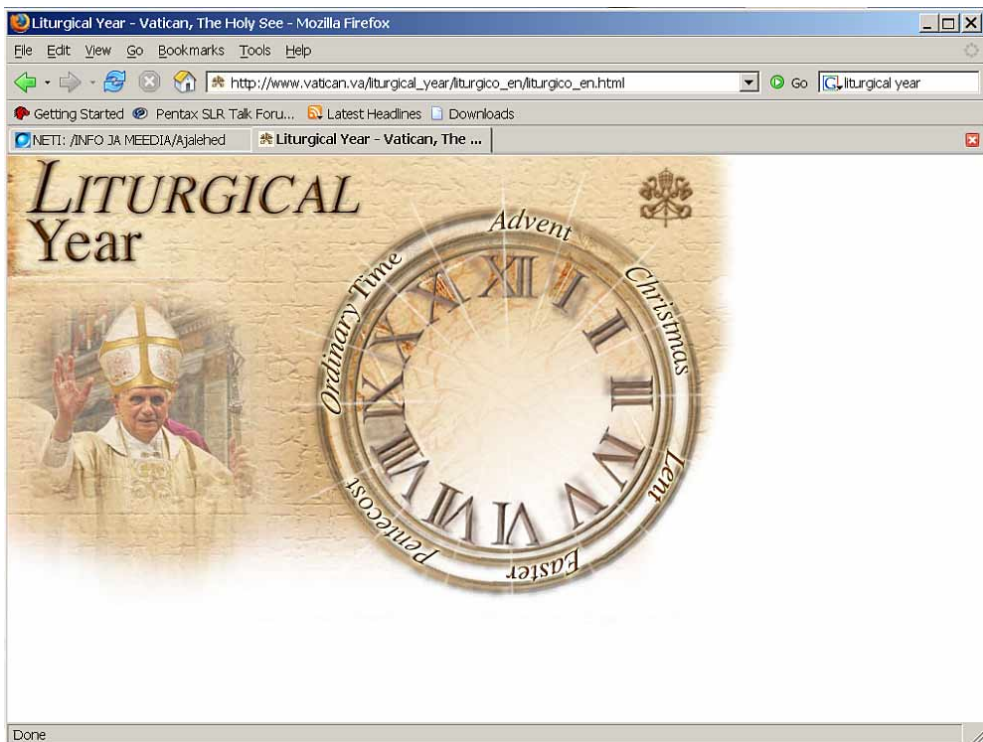
on seotud meie interaktiivsed plaanid: paluda mõnedes koolides teatud tähtpäevade järel, ajal või eel BERTAt tunniks valmistumisel kasutada ja täita seda värskete lugudega.

Kalendriteave on kättesaadav *on-line*- ja *off-line*versioonina (CD ROMil, kuid seda saab ka lihtsalt oma arvutisse laadida).

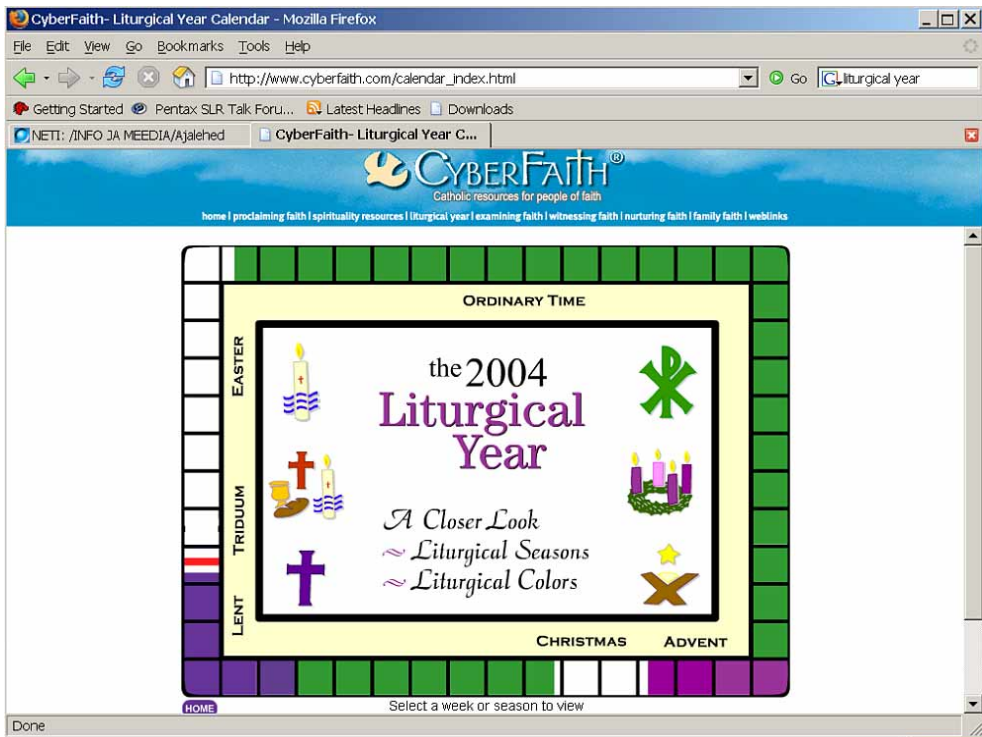
Tsükliline ja lineaarne aasta

Olemuselt on aasta kalendritavand üksteisele asetatud tsükliliste ringide kogum. Sinna kuulub liturgilise aasta ring, mis tähistab igal aastal Kristuse elusündmustega seotud tähtpäevi - nii kalendaarselt alati samal ajal toimuvaid, kui ka lunaarkalendrist sõltuva arvestusega liikuvaid pühi. Seda täiendab aasta pühakupäevade / pühade kuupäeva täpsusega paikapandud kalendri-ring. Omaette tsükli moodustavad agraar- ja jahikalendri tähtpäevad, mis võivad, kuid ei pruugi langeda samale ajale muude tähtpäevadega. Lisanduvad majanduskalendri laadapäevad, ametitega seonduvad päevad. (Aga tänapäeval paljude jaoks ka rahataotluste ja aruandlustega seonduvad päevad.) Lõppude lõpuks on tsüklikuks ka aastaaegade vaheldumine nelja pööripäevaga. Kui vaatame kalendringi kõrvalt, siis moodustab see spiraali, pealtvaates on ikkagi tegemist ringiga, mille kihid on omavahel kohesiivsed.

Paljud riigid ei ole mono-, vaid on multikonfessionaalsed, mistõttu tähistatavad pühad ja nende pühitsemisaeg või -viis ei lange eri usurühmitustel kokku. Näiteks Eesti, orientatsioonilt protestantliku maa olulised kalendri-

Joonis 3. Liturgilist aastat tutvustav lehekülg

Joonis 4-5. Liturgilise aasta jagunenmine sakraalseteks ja tavaperioodideks

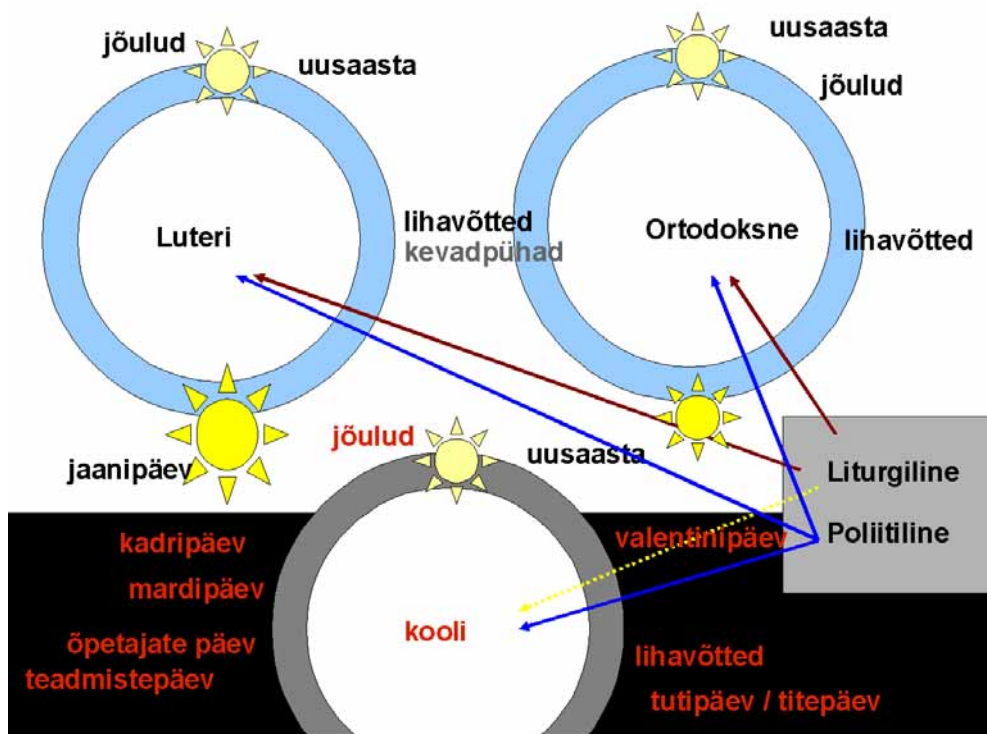
pühad erinevad ortodoksse ja katoliku kiriku pühadest kuupäeva, tähenduse ja tähistamisviisi poolest. Meie liturgiline aasta koosneb kahest ringist (luterlikust ja ortodokssest praktikast mõjutatud tavandist) erinevate haripunktidega. Kuivõrd osa õigeusu kirikuist kasutab vana kalendrit, langevad juba üldtuntud pühad erinevatele kuupäevadele. Perifeersetel äärealadel on kesksed ortodokssed tähtpäevad, mille interventsioon algas 19. sajandi keskpaigas toimunud ametlikku 'tsaarikirikusse' ülemineku laine. Kuuldused, et õige

usu vastuvõtjad saavad maad, osutus soovunelmaks ja kuulujutuks. Paljud usuvahetajad liitusid hiljem uuesti luterliku kirikuga, kuid äärealadel kindlustas õigeusu kirik peaaegu ainuliselt.

Kui panna konfessionaalsete erijoontega seotud kalendringid üksteise peale, siis ilmneb, et haripunktid paiknevad erinevates kohtades: jõulud ja jaanipäev *versus* lihavõtte ja aastavaetus, ka tsükli ülejäänud tähtpäevad ei kattu, osalt kalendrisüsteemi erinevusest, kuid rohkem siiski pühade erinevast mudelist tulenevalt.

20. sajandi rahvakalendris on arvestatav poliitiline kalendritsükkel - riigi-tähtpäevad ja riiklikult tähistatavad kalendripühad (iseseisvuspäev, võidupüha, emadepäev, lihavõtte, jaanipäev, jõulud jm), millel on lõikumispunktid aasta liturgilise jt tsüklitega.

Tänapäeva kalendritraditsiooni seisukohast on oluline koolide rahvakalender. Haridussüsteem on suurim etnilise rahvakalendri pühade tähistaja ja õpetaja. Koolides tähistatakse mardi- ja kadripäeva, mihkli- ja jüripäeva, lokaalse levikuga tähtpäevi, "uustulnukatest", sissetoodutest, valentinipäeva ja volbriööd jm. See kalendring ristub nt liturgilise kalendriga, suuremaks erinevuseks on, et koolikalender moodustab diskreetse ringi, kus suvekuudele langevad pühad jäävad tähistamata.

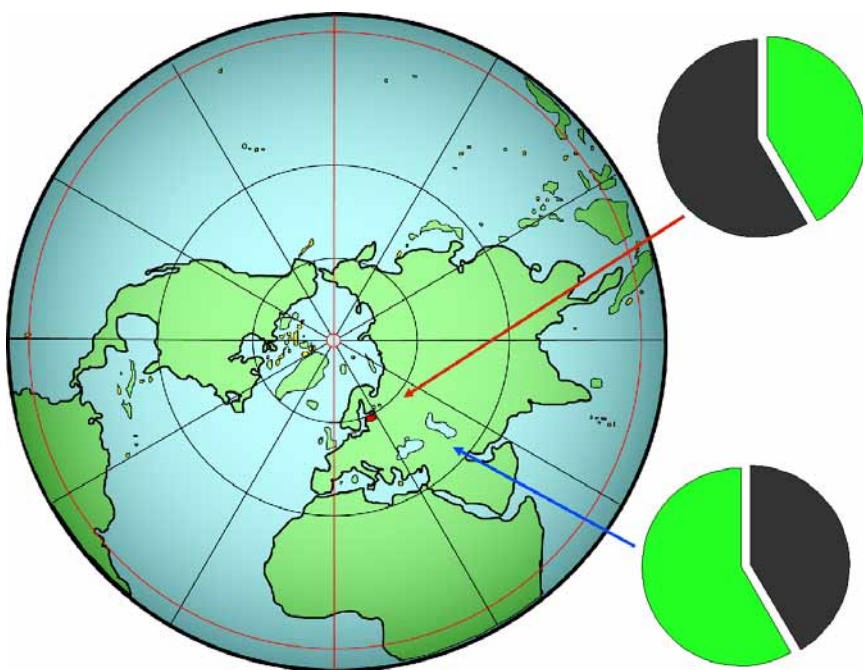
Joonis 6. Kalendritsüklite vastastikune mõju praegusaegses Eestis.

Joonis 7. Kassinurme pühapaiga väravas. Foto Andres Kuperjanov 2006.

Niisiis on ühe aasta rahvakalender pealtvaates ring, millel saab erivärviliste täppidega tähistada erinevate tsüklite tähtpäevad. Seda juhul kui spiraali lateraalseid ringe ei saa näidata. Tsüklid on koherentsed ja paiguti kattuvad ning neid läbib inimelu lineaarne (võib-olla võnklev) joon. Isegi kui kasutada tavapäraseks saanud kujundit *elukaar*, mis tõstab viljaka ja produktiivse keskea kõrgele üles, ristub see ikkagi tsükliliste kalendritähtpäevadega. Julgeme aga kahelda, kas kaar on parim kujund, sest inimelu on võnkuv liikumine olematusest olemisse ja sealt uuesti olematusse. See ei ole ühtlane kaar, vaid midagi diskreetsemat, tagasilangusi ja maksimume sisaldav joon. Kalendrisüsteemi juures arvestame, et tsüklilise liikumisega ei ole tegemist üksnes liturgilise aasta nähtuste puhul (nagu on osutanud E. Leach jt uurijad), vaid ka muud loetletud kalendritsüklid, nagu poliitiline ja majanduskalender, on pidevad tsüklid, mille suuri muutusi välditakse järjepideva kordamisega (McCauley & Lawson 2002).

Märkimisväärsed kalendriteabe levitajad on väiksemad rühmitused oma veebilehtede ja teiste väljunditega. Eestis on kalendriküsimustes sõnakad maausulised. Nimelt algab nende ajaarvestus viimasest jääajast, nii et käesolev aasta kannab järjekorranumbrit 10220. Valmistatakse sirvilaudadega sarnast ruunikalendri mugandust. Aastaring kasutab mitmetelt läänemeresoome rahvastelt mugandatud kalendrikuude nimetusi ja on väidetavalt eelkristlik. Tuginetakse siiski olemasolevale, 19.-20. sajandil kehtinud tähtpäevade süsteemile ja kirjeldustele, kuid liturgilise aasta tähtpäevade juures välditakse seoseid

Joonis 8. Suve- ja talveperioodi pikkused erinevatel laiuskraadidel

kiriku ja pühakutega, tähtpäevad või tsüklid seostatakse agraar- ja looduskalendriga. Uuspaganate ja *new age*'i rühmitused on kalendrikombestiku muundajad või oma kontseptsioonidega täiendajad laiemaltki (vt Maavalla koda ja vrd *wicca*-kalender - Wicca Witches). Tasub meenutada, et oma ajaarvamisüsteemi kehtestamine ja kalendrireformid on iseloomulikud revolutsioonilistele valitsustele, nt Prantsuse revolutsiooni päevil ja Nõukogude Liidu loomise ajal (Zerubavel 1985).

Öö ja päeva, suve ja talve erinev määratlemine

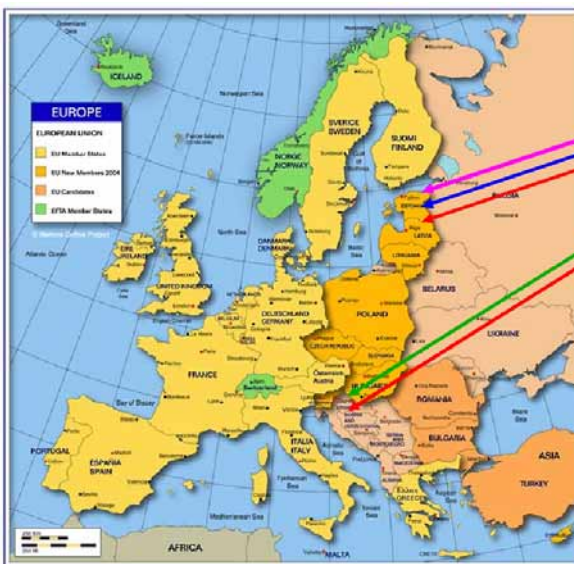
Erinevatel mandritel elavad rahvad eristavad harilikult nelja aastaaja asemel kahte ehk suve ja talve, mille kestus, algus ja lõpp on erinevad. Põhja-poolsetel aladel on sajandeid rahvapärane ajakäsitlus jaganud aasta seitsmeks talvekuuks ja viieks suvekuuks. Kesk-Euroopas vahetub see umbkaudu võrdväärse pikkusega poolaastatega. Eestis on talv pikem suvest ja vastavalt mõjutab see ka rahvakalendri tähtpäevi. Suvel on vähem tähistatavaid pühasid ja aega (iga vihmavaba päeva) kasutati maksimaalselt talvevarude soetamiseks. Alles tänapäeval on keskne lõõgastumise aeg suvi, mil püütakse leida uusi pidutsemisvõimalusi, ka unustusse vajunud tähtpäevi taaselustades. Seevastu sügistalvel ja kevadtalvel on pühi rohkem ja nad on pikemad. Pikkuse poolest erineb ka öö ja päeva rütm. Eestis tähendab suvine pööripäev, mis langeb jaanilaupäeva lähedale, pikka päeva ja paari tunni pikkust ööd. Talvise pööripäeva lähedasel jõuluperioodil on vaid mõnetunnine valge aeg ja pikk öö. Valgenemise ja pimenemise protsess, päeva ja öö pikkusvahekorra muutumine on väga selge. Veel põhja pool, nt lapi aladel jõuab see polaaröö ja polaarpäevani,

kuid päeva ja öö pikkused tasakaalustuvad ekvaatori suunas. Põhjala suvised sujuvad pikad hämardumised ja valgenemised on Kesk-Euroopas asendunud kiiremate ja järsematega. Näiteks ekvaatoril läheduses elavatel Keenia lüijadel algab päev kell kuus ja lõpeb kell kuus, loetakse päevi ja mitte öid. Usundiliselt väga olulised markeerijad 'enne päevalooja' ja 'pärast päevalooja' on seetõttu ajavõtmest sõltudes erisuguse tähendusega, mis kajastub ka kalendripärimuses.

Euroopa rahvakalendrinähtuste kartografeerimise võimalused

BERTA laadi andmebaaside najal on lihtne teostada sarnaste nähtuste kartografeerimist. Võtame üheks näiteks loomamaskid, vanema maskeerimistavandi elemendi. Eestis maskeeriti näiteks sokuks mardipäeval ja kadripäeval, jõulusokk ja näärisokk olid läänesaartel ja Lääne-Eestis veel 1970. aastatel tuntud ja populaarsed noorte meeste pühadenaljad. Katoliikluse taandudes kadusid Eestis sootuks lihavõttesanditamine ja maskeerimine ehk siis varasemad karnevalikultuuri elemendid. Vaatame korra Kesk-Euroopa riikidest Sloveeniat, kus on säilinud mitmekesine maskeerimistavand, sh loomamaskide kasutamine erinevate pühade puhul. Samasugused sokud liiguvad seal ringi aastavahetusel ja lihavõtete ajal. Selliseid kartograafilisi visualiseerimisvõtteid on veebiandmebaaside põhjal lihtne koostada ja genereerida. Ühtlasi muudavad need andmestiku paremini võrreldavaks. Teine näide puudutab lõkke tegemise tava, mis on Eestis väga levinud erinevatel päevadel alates jüripäevast 19.

Joonis 9. Maskeerimiskombestiku võrdlus

mardipäev

uusaasta

jõulud

lihavõtted

Maskeerimine, jõulusokk

sajandil ja lõpetades üldiselt jaanipäevaga (äärmisel juhul mõne sellele järgneva tähtpäevaga), talvised tuletegemised ei kuulunud meie kultuuriruumi. Lähimaadest tehakse jaanituld Taanis, kuid mitte suuremas osas Rootsist. Seevastu osa Itaaliat tähistab jaanipäeva (ja mitmeid kevadtalviseid tähtpäevi) suurte lõketega.

Visualiseeritud andmed aitavad leida vastuseid ka uurija küsimustele: miks kombestik ühes piirkonnas on selline, teises aga mitte? Miks meil mardipäeval maskeeritakse, õigupoolest sellest päevast algabki maskeerimise ja külaskäimiste periood? Muijal Euroopas seda tava säilinud ei ole, välja arvatud Saksamaalt Põhja-Ameerikasse väljarännanud sakslaste järeltulijatel.

Olemasolevad kalendriveebid ja raamatud

Rahvakalendri teemadel on välja antud hulk raamatuid, millest osale BERTAs viidatakse. Õige on ilmselt väita, et iga väikesegi rahva kohta on koostatud ülevaade ajaarvamisest, kalendrisüsteemist ja olulistest pühadest, palju on ka tõlkeid emakeelest suurematesse võõrkeeltesse. Sajad mahukamad ja õhemad väljaanded moodustavad unikaalse teadmiste kogumi. Oluline on lisada, et 1980. aastatel ja hiljem koostatud kalendriväljaannetes on sageli rahvakalendritüklisse lisatud ametipäevad ja olulised rahvuslikud majanduskalendripühad, sh mõned laadapäevad. Sellist kalendritüüpi esindavad Nils-Arvid Bringéuse rootsi rahvakalender (Bringéus 1999), Leander Petzoldti saksa rahvakalender (Petzoldt 1983). Viimati nimetatud raamat ühendab erinevad kalendritüklid, lisaks on tema jaoks väga olulised lokaalsed päevad, nt kalameeste päev jmt. Suurepärase ülevaate Ameerika kalendri kohta on kirjutanud Jack Santino *All Around the Year* (Santino 1995). Inglise kalendripühadest on arvukalt raamatuid, meenutame näiteks Jaqueline Simpsoni ja Steven Roudi *A Dictionary of English Folklore* (2000) - selge ratsionaalse ülesehitusega märksõnastikus vaadeldakse tähtpäeva varasematest teadaolevatest teadetest tänapäevase tähistamisviisini.

Üheks BERTA loomise eeskujuks oli Michael Briani veebikeskkond *Howstuffworks* (1998-2007), mis lisas ootamatuid huvitavaid nüansse nn pühade ökonoomiale. Meile tänapäevakombestikis olulisi jõulukaarte hakati valmistama Inglismaal 1843. aastal alguses Henry Cole'i idee järgi. Esimesed kaardid olid kaunilt koloreeritud ühevärvitrukised, kuid väga kallid, ja neid müüdi mitu aastat. Kuid 1822. aastal nõudis Washingtoni postkontori ülem, et kehtestataks seadus, mitu jõulukaarti tohib keegi saata. Nimelt palganud ta kaartide tõttu 16 abilist, ja kirjutab, et kui seadust appi ei võeta, siis "ei tea keegi, mis saab tulevikus, kui see kõik samaviisi jätkub". Kui palju kuuski kasvatatakse ja müüakse USAs jõuludeks? - Jõulupuid müüakse USAs igal aastal 36 miljonit ja neist 98% on pärit jõulupuukasvandustest. Ainuüksi Põhja-Ameerikas on üle 15 000 jõulupuukasvataja. Kas teate, et valentinipäeval saadetakse mitmeid miljoneid kaarte? Miks on 16.-17. sajandil kalvinistide ja pietistide ettevõtmisel pidulikult riides jõuluvanast saanud musta tagasihoidliku kasuka ja vitsakimbuga kuri mees, kes karistab aasta jooksul tehtud pahategude eest - kinkidest ei ole juttugi. Eestis liikus selline jõuluvana maal ringi veel pärast Teist maailmasõda. Nii et sugugi mitte kuradi või deemoni kehastus, nagu seda on mainitud mitmes eesti kuradikäsitluses.

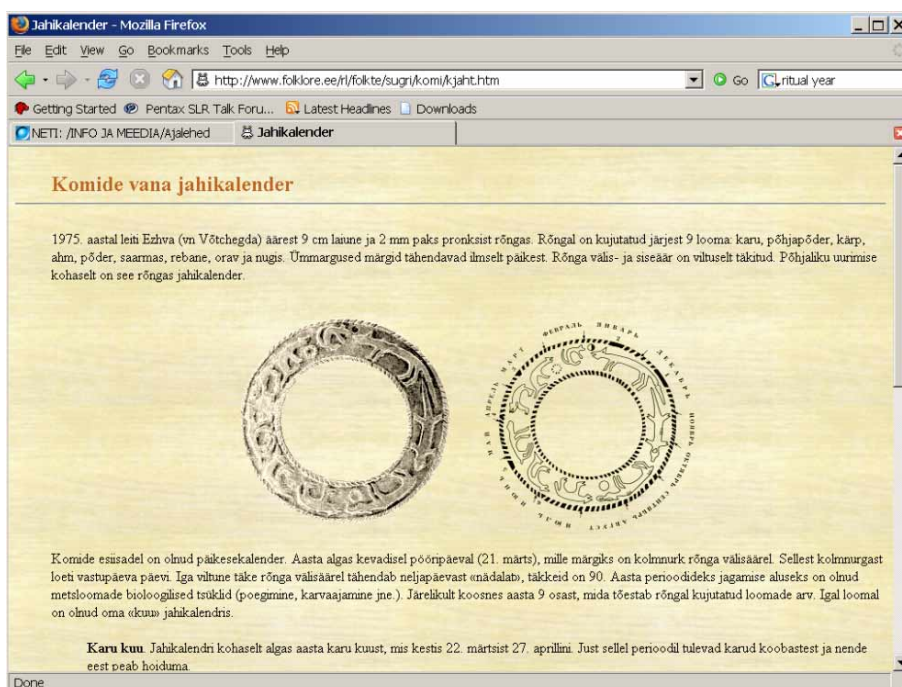

Joonis 10-11. Rahvakalender turismiveebides, ülal Türgi, all Equador.

Sajandite lõikes joonistuvad välja pühad kui puhke- ja rõõmu aeg, kuid ka vastuseandmise, küpsuse kontrollimise või karistuste aeg. Eelnevatest põgusatest viidetest ilmnes, et ammustest aegadest tuntud kalendripühad olid 19. sajandil muutunud kommerts- ja müügieadu objektiks ning 20. sajandil lausa omaette majandusharuks.

Kalendrikombestikku tutvustavaid ning kirjeldavaid raamatuid on välja andnud peaaegu kõik rahvad ning paljudel on oma veebilehed. Rahvuspühadele viidatakse riikide ja hõimude ametlikel lehekülgedel, kuid lisaks on enamasti koostatud spetsiaalseid veebilehekülgi. Leiame huvitavaid hiina, jaapani, korea, Equadori (all), moslemimaade (Türgi, ülal), austraalia, indiaanlaste jt veebilehti.

Joonis 12. Komi jahikalendri artikkel *Haldja* serveris <http://www.folklore.ee/ri/folkte/sugri/komi/kjaht.htm>.

Serveris *Haldjas* on ka mõned toredad keelesugulaste veebikeskkonnad, nt *Mordva rahvakalender* (Hiemäe 1998) ja *Komide vana jahikalender* (Kuznetsov 1999). Viimane kirjeldab komide hüpoteetilist jahinduskalendrit. Paljudel rahvastel kannab osa kuunimetusi loomanimesid, Eestis nt veebruar ehk hundikuu. Sellest lähtudes tõlgendas etnograaf N. Konakov loomakujutustega ringi kui jahinduskalendrit. Kuigi hüpotees ei leidnud kinnitust, on samale loogikale rajatud kalendrirekonstruktsioone tehtud hiljemgi (nt Lušnikova 2005). Nii mordva kui komi rahvakalendris on vanemad kihistused põimunud ortodokssega ja moodustanud sel kombel rahvapärase pühadesüsteemi.

Kvaliteetsete andmete olemasolu sunnib küsima, miks mitte ühendada jõud Euroopa ühise kalendriveebi rajamiseks.

Kas tehniliselt ja sisuliselt on keeruline luua Euroopa ühisveeb?

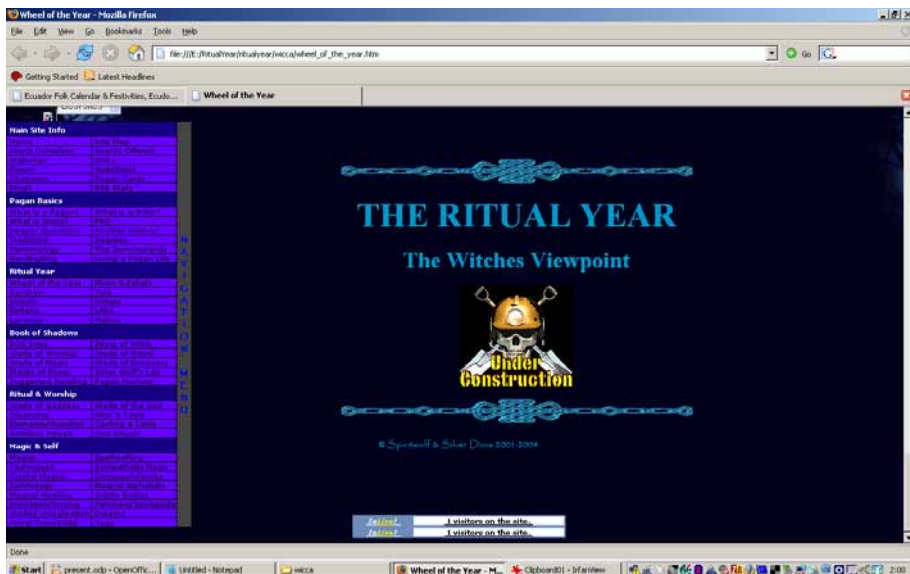
Andmebaasi loomisel on alati kümneid kordi ajamahukam sisu veatu ning tasemel ettevalmistamine kui andmebaasi kirjutamine ja töölepanek. Kuna meie kogemused on seotud vabavarapõhiste andmebaasidega, mis on kergesti hallatavad ja mugavad kasutada ka tavaliste või väheste arvutiteadmistega humanitaaril, siis on BERTAgil selline: paindlik, kommertsplatvormidest sõltumatu ja hästiühilduv (võimaldab esitada mitmesuguse vormingu ja suurusega andmeid). Kasutades PostgreSQL, MySQLi, PHPd, XHTMLi programmeerimisel ja veebiväljundi loomisel, ei tule kanda olulisi kulusid, kuid andmebaasi põhiväärtuste säilimine on tagatud, samuti saab nende abil

kiiresti ja lihtsalt veebis visualiseerida erineva kujundusstiiliga lõpptulemusi. Seesugustes andmebaasides sisalduvate andmete toimetamine on kerge, ja mis peamine - andmed ise on konverteeritavad. Kasutajad ei pea materjalidele juurdepääsemiseks installeerima lisaprogramme ega -tarkvara. Andmete valideerimist XHTMLi standardite suhtes saab automaatselt hinnata ning valideerimistulemuste lisamine andmebaasile on lihtne.

Oluline valdkond on veel andmete juurde kuuluvate metaandmete osa. Rahvaluuletekstide metaandmete esitamiseks sobivad Dublin Core'i metaandmeemendid (<http://dublincore.org/documents/dcmi-terms/#H2>). Põhilised metaandmete liigid on sarnased arhiiviteksti ja loometeose andmetega: koht, esitaja, kogumisaeg, trüki avaldamise aeg, kirjastaja jm andmed. Süsteemi rakendamine on lihtne ja tagab andmebaaside loomisega seotud isikute ja trükiste autorite õiguste kaitse. Metaandmed abistavad samuti tekstide sorteerimisel ja leidmisel.

Loodud vabavaratarkvaral põhinevate lahenduste laiendamine Euroopa rahvaste ainekku sisaldavaks ühisandmebaasiks ei ole. Arhiivandmed on automaatselt andmebaasi konverteeritavad, tähtpäevade kirjeldustega on veidi rohkem käsitsitööd, kuid siiski on see võrreldamatult mõttetööd kiirendav ja edendav keskkond. Seniste, sageli üpris põhjalike käsitluste liitmine või täpsustamine ühisandmebaasi jaoks tundub võimalik lähitulevik.

Seotud ETFi grandiga 6824 "Internet. Narratiivide, väärtushinnangute ja identiteetide loomise, reprodutseerimise ja transformeerumise protsessid."

Joonis 13. Viccanõidade rituaalaasta veebileht.

Kirjandus

- Brian Michael 1998-2007. *HowStuffWorks*. <http://www.howstuffworks.com/>
- Bringéus, Nils-Arvid 1999. *Årets festdagar*. Stockholm: Carlsson.
- Hiiemäe, Mall 1998. *Mordva rahvakalender*. <http://www.folklore.ee/rl/folkte/sugri/mordva/rk/>
- Kuperjanov, Andres 2005. Haldjas. Loomislugu. Folkloristide talvekonverents "Haldjas 10" Tartu. Käsikirjas.
- Kuret, Niko 1996. *Das festliche Jahr der Slowenen. Bräuche im Jahreskreis*. Celovec, Ljubljana in Dunaj: Hermagoras.
- Kuznetsov, Nikolay 1999. *Komide vana jahikalender*. <http://www.folklore.ee/rl/folkte/sugri/komi/kjaht.htm>
- Kõiva, Mare 2005. Eastern in Estonia. George Mifsud-Chircop (toim). *First International Conference of the SIEF Working Group on the Ritual Year in Association with the Department of Maltese, University of Malta Junoir College, Msida, Malta Proceedings, Malta, March 20-24, 2005*. Malta: Publishers Enterprises Group, lk 340-361.
- Kõiva, Mare 2006. Lihavõtted Eestis 20. sajandil. *Mäetagused* 32, lk 57-82.
- Kõiva, Mare 2006. Kuidas kaitsta haldjarahvast? Digiteerimine, andm4baasid ja avatud juurdepääs folklooriarhiivile. *Võim & kultuur* 2. Eesti Kultuuriloo ja Folkloristika Keskuse aastaraamat. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, Eesti Kultuuriloo ja Folkloristika Keskus, lk 45-82.
- Kõiva, Mare & Särg, Taive & Vesik, Liisa 2004. *BERTA: Eesti rahvakalendri tähtpäevade andmebaas* ([http://www.folklore.ee/Berta/cd-versioon - 20. märts 2006](http://www.folklore.ee/Berta/cd-versioon-20-märts-2006))
- Kõiva, Mare & Vesik, Liisa 2005. LEPP : Lõunaestsi pärimuse portaal. *Tartu Ülikooli Lõuna-Eesti keele- ja kultuuriuuringute keskuse aastaraamat*. Tartu: Tartu Ülikooli Lõuna-Eesti keele- ja kultuuriuuringute keskus 4, lk 30-53.
- Lušnikova, Alla 2005. Round the Year With Elk and Deer. Mare Kõiva, Izold Pustynnik, Liisa Vesik (toim). *Cosmic catastrophies: a collection of articles. Proceedings of the European Society for Astronomy in Culture (SEAC)*. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum Folkloristika osakond.
- Maavalla koda. <http://www.maavald.ee/maausk.html?op=rubriik&rubriik=61> <http://www.maavald.ee/eng/uudised.html?rubriik=50&id=363&op=lugu>
- McCauley, Robert N. & Lawson, E. Thomas 2002. *Bringing Ritual to Mind: Psychological Foundations of Cultural Forms*. Cambridge & New York: Cambridge University Press.
- Mänd, Anu 2004. *Pidustused keskaegse Liivimaa linnades 1350-1550*. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Petzoldt, Leander 1983. *Volkstümliche Feste. Ein Führer zu Volksfesten, Märkten und Messen in Deutschland*. München: Lehrstuhl für Liturgiewissenschaft.
- Popova, Yelena 2005. Time As A Category Of Traditional Beserman Worldview. *Folklore. An electronic Journal of Folklore* 32, lk 64-98.
- Postill, John. Clock and Calendar Time: A Missing Anthropological Problem. *Time & Society*, 11: 2/3, pp. 251-270.
- Santino, Jack 1995. *All Around th Year: Holidays and Celebrations in American Life*. Urbana: University of Illinois Press.

Simpson, Jacqueline & Roud, Steve 2000. *A Dictionary of English Folklore: Traditional beliefs, customs, myths, and superstitions*. Oxford paperback reference. Oxford & New York: Oxford University Press.

Zerubavel, Eviatar 1985. *Hidden Rhythms: Schedules and Calendars in Social Life*. Berkeley & Los Angeles & London: University of California Press.

Vesik, Saamuel 2007. *Haldja statistika 2007*. Tartu, käsikirjas.